

بررسی و تحلیل نقدهای مربوط به شعر احمد شاملو

فرزاد بالال^۱

کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس

غلامحسین غلامحسین زاده^۲

دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس

قدرت الله طاهری^۳

استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید بهشتی

تاریخ پذیرش: ۹۲/۱۰/۲۷

تاریخ دریافت: ۹۲/۴/۲۱

چکیده

تاکنون تحقیقات زیادی در قالب مقاله و کتاب در حوزه‌ی نقد و بررسی اشعار احمد شاملو نوشته شده است. تحقیق حاضر به دنبال آن بوده است که ضمن نشان دادن سیر تاریخی تحقیقات نوشته شده و بررسی کانون‌های شکل‌گیری آنها، کتاب‌ها و مقالات شاخصی را که در این حوزه تألیف شده

1. Email: naseri20.farzad@gmail.com

2. Email: gholamho@modares.ac.ir

3. Email: Gh_taheri@sbu.ac.ir

است مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که از مجموع ۳۰۳ مقاله که با موضوع بررسی و تحلیل شعر شاعر به رشته تحریر در آمده است؛ ۹٪ از آنها در جراید، ۸٪ در مجلات علمی - پژوهشی و ۸۳٪ در مجلات علمی (مروری - ترویجی) چاپ و منتشر شده و بیشتر آنها بین سال‌های (۱۳۷۵ - ۱۳۸۵) به رشته تحریر در آمده است. از میان مقالات نوشته شده، مقالات علمی - پژوهشی از اهمیت و اعتبار خاصی برخوردارند که از مهمترین دلایل این امر می‌توان به زبان صریح و روشن نویسندگان در مقالات مذکور، مسأله محور بودن تحقیقات یاد شده، پرهیز از کلی‌گویی و ذکر دقیق جزئیات در این دسته از مقالات اشاره کرد. از میان تحقیقاتی که در قالب کتاب نوشته شده‌اند، کتاب «سفر در مه» اثر تقی پورنامداریان، «امیر زاده کاشی‌ها» اثر پروین سلاجقه، «انگشت و ماه» اثر ع. پاشایی و کتاب «شعر زمان ما» اثر محمد حقوقی از اهمیت و اعتبار خاصی برخوردارند دلایل اهمیت و اعتبار آثار مذکور را می‌توان در مؤلفه‌های زیر خلاصه کرد: ۱- نثر روان و روشن نویسندگان در پرداختن مباحث و مطالب؛ ۲- پرهیز از کلی‌گویی و ذکر دقیق جزئیات؛ ۳- روشن کردن ابعاد و زوایای مختلف ساختار و محتوای شعر شاعر.

کلید واژه: شعر معاصر فارسی، احمد شاملو، نقد ادبی، تحقیقات ادبی.

۱- مقدمه

احمد شاملو (ا. بامداد) یکی از چهره‌های ممتاز و تأثیرگذار در عرصه ادبیات و فرهنگ ایران محسوب می‌شود. شاملو در طول عمر چندین ساله خود علاوه بر مجموعه‌های شعری که از خود به جا گذاشت، تحقیقات وسیعی در باب فرهنگ عامه انجام داده که آنها را در کتاب «کوچه» جمع آوری کرده است. وی همچنین به کار ترجمه از ادبیات و فرهنگ سایر ملل مختلف ورود پیدا کرد و آثار فاخری را به زبان فارسی ترجمه کرد. یکی از مهم‌ترین کارهای احمد شاملو در عرصه ادبیات تعریف و تبیین قالب سپید در عرصه شعر است. جدای از شکل و قالب خاصی که شاملو در شعر معاصر مطرح کرد، اندیشه و تفکر حاکم بر اشعار وی نیز درخور توجه است. «شعر وی سرگذشت مهر و کین، یأس و امید، عشق و نفرت، غم و شادی، درد و دریغ و حمله و گریز است. اما محور تمام این عواطف اجتماع است و مردمش»

(پورنامداریان، ۱۳۷۴: ۸۳) همه این عوامل باعث شده است که وجه اومانستی و انسان گرایانه‌ی شعر (ا.بامداد) تشخیص یابد «شاملو در قلب معرکه‌ی زندگی حضور دائم دارد و به همین جهت نبض شعرهای او با نبض اجتماع می‌زند و شعر او صدای ضربه‌های یک زندگی اجتماعی و یک درگیری وسیع با رویدادهاست» (همان: ۸۳). بنابراین شعر شاملو تا حد زیادی از جهات مختلف بدیع و نو است. این امر باعث شده است که شعر وی نگاه بسیاری از منتقدان و محققان ادبی را به خود جلب کند و هر کدام از آنها از جهتی به معرفی و نقد و بررسی شعر و شخصیت وی بپردازند. در واقع بدون در نظر گرفتن احمد شاملو و نقد و بررسی سبک و ساختار شعر وی نمی‌توان تصویر دقیقی از جریان‌ها و بسترهای ادبی معاصر ارائه داد. تحقیقات به عمل آمده در حوزه‌ی شعر احمد شاملو در دو حوزه‌ی قالب و ساختار محتوا و درون مایه‌ی آن نوشته شده‌اند. بنابراین قصد ما در این پژوهش آن است که تحقیقات مورد نظر را در پنج شاخص کیفیت زبان، محتوا و درونمایه، روش تحقیق و تازگی موضوع مورد بررسی و تحلیل و قرار دهیم و مقالات و کتاب‌های شاخصی را که از این حیث درخور توجه هستند معرفی کنیم.

۲- بررسی و تحلیل تحقیقات نوشته شده

۲-۱- بررسی آماری مقالات نوشته شده

بخش وسیعی از تحقیقات نوشته شده درباره‌ی چگونگی شعر (ا.بامداد)، در قالب مقاله تهیه و تدوین شده است. این مقالات در موضوعات مختلفی از جمله: تحلیل و بررسی ساختار و سبک اشعار، کیفیت زبان و مایه‌های زبانی در آنها و ارزیابی محتوا و درونمایه حاکم بر شعر شاعر نوشته شده است. تعداد مقالات نوشته شده از آغاز تا سال ۱۳۹۰ شامل ۳۰۳ مقاله است. برای بازجست مقالات، تمام پایگاه‌ها و مراکزی که به نحوی در انتشار مقاله فعالیت می‌کنند از جمله: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، پایگاه مجلات تخصصی نور، پایگاه اطلاعاتی نما متن مقالات فارسی (نمایه)، فهرست مقالات ایرج افشار، مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (sid)، پرتال جامع علوم انسانی و ... بازبینی شده است. با توجه به حجم وسیع مقالات که ذکر همه‌ی آنها در این مقال نمی‌گنجد، بنابراین در اینجا فقط به ذکر مقالات مهم که بیشتر در مجلات علمی-پژوهشی چاپ شده‌اند، اکتفا می‌کنیم.

* زمردی، حمیرا، «تناسخ و قداست در شعر سپهری و شاملو»، مجله ادبیات و علوم

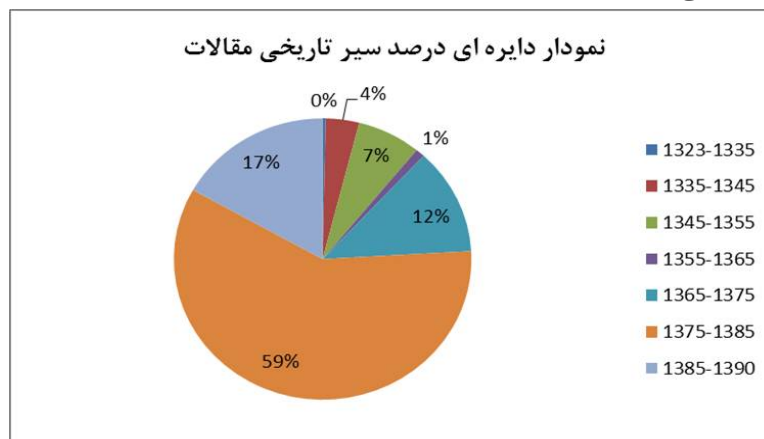
انسانی دانشگاه تهران، ش ۱۵۶، (۱۳۸۴)، صص ۱۳۵ - ۱۴۲. *صفری، جهانگیر؛ محمد نژاد، حمیده؛ «بررسی برخی از کهن الگوها در اشعار احمد شاملو»، فصلنامه پژوهش های ادبی؛ ش ۱۱، (بهار ۱۳۸۵)، صص ۱۱۳ - ۱۴۴ * محمدی بدر، نرگس؛ «بررسی تطبیقی نیمه ناتمام در اشعار فروغ و شاملو»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی؛ ش ۱۵۵، (زمستان ۱۳۸۵)، صص ۱۴۵ - ۱۶۸ * حسن لی، کاووس، اکبری، ابراهیم؛ «دوگانگی نگاه شاملو و سپهری به پدیده مشترک (کلاغ)»، پژوهش های ادب عرفانی (گوهر گویا) گویا؛ ش ۲، تابستان ۱۳۸۶، صص ۶۷ - ۸۲ * تبریزی، منصوره؛ «ویژگی های روانی و جسمانی زن و نقش آنها در رابطه عاشقانه در اشعار احمد شاملو و خسرو و شیرین نظامی گنجوی»، پژوهش زنان؛ ش ۲، (پاییز ۱۳۸۶)، صص ۱۰۹ - ۱۲۸ * عمران پور، محمد رضا؛ «کارکرد هنری قید و گروه های قیدی در اشعار شاملو»، پژوهش های ادبی؛ ش ۱۸، (زمستان ۱۳۸۶)، صص ۷۸ - ۱۰۲ * حری، ابوالفضل؛ «کارکرد کهن الگوها در شعر کلاسیک و معاصر فارسی در پرتو رویکرد ساختاری به اشعار شاملو»، فصل نامه ادبیات عرفانی و اسطوره شناختی؛ ش ۱۵، (تابستان ۱۳۸۸)، صص ۷۰ - ۸۹. * دزفولیان، کاظم، مولوی، فؤاد، یزد خواستی، حامد؛ «نقدی روان کاوانه بر شعر «هملت» شاملو»، ادب پژوهی، پاییز ۱۳۸۸، صص ۶۹ - ۸۷ * دهقانی، حسام؛ «پدیدار شناسی هرمنوتیکی شعر»، باز خوانش شعر «دیوار» احمد شاملو، فصل نامه ادب فارسی؛ ش ۴۲، (زمستان ۱۳۸۸)، صص ۱۳۳ - ۱۶۵ * واعظ زاده، عباس - قوام، ابوالقاسم؛ «جلوه های مختلف خدا باوری در شعر اخوان، فروغ و شاملو»، جستار های ادبی؛ ش ۱۶۸، (بهار ۱۳۸۹)، صص ۲۵ - ۴۹ * قادری، سید فضل الله، غلامی، منصوره؛ «بررسی تطبیقی اساطیر در شعر شاملو و آدونیس»، فصل نامه لسان مبین؛ ش ۱، (دی ماه ۱۳۸۹)، صص ۲۲۱ - ۲۴۸ * عرب بافرانی، علیرضا؛ «بررسی ماهیت و مفهوم درد و رنج در اشعار احمد شاملو»، مطالعات و تحقیقات ادبی؛ سال ۴، (سال ۱۳۸۹)، صص ۱۳۵ - ۱۵۳ * جیری، سوسن؛ «حماسه نو در شعر شاملو»، جستارهای ادبی، ش ۱۷۴، (بهار ۱۳۹۰)، صص ۱۲۱ - ۱۴۲ * عبدالله زاده برزو، راحله؛ «فراهنجاری دستوری در شعر اخوان و شاملو، فصلنامه تخصصی ادبیات فارسی، ش ۲۹، بهار ۱۳۹۰، صص ۱۱۷ - ۱۳۹ * ترقی، حمید رضا، تقی زاده هریس، مقصود؛ بررسی تطبیقی عاشقانه های احمد شاملو و ناظم حکمت پژوهشنامه ادب غنایی، سال ۱۰، شماره ۱۸، (بهار و تابستان ۱۳۹۰)، صص ۷۳ - ۹۱ * روحانی، مسعود؛ «بررسی کارکردهای تکرار در شعر معاصر» (با تکیه بر شعر سپهری، شاملو و فروغ)، مجله بوستان ادب؛ ش ۲،

(تابستان ۱۳۹۰)، صص ۱۴۵-۱۶۸. * پروینی، خلیل، غلامحسین زاده، غلامحسین، عابدی، حسین؛ «بررسی تطبیقی مسیح(ع) در شعر آدونیس و شاملو»، فصلنامه پژوهش های زبان و ادبیات تطبیقی؛ ش ۳، (پاییز ۱۳۹۰)، صص ۲۵-۵۲. * جوکار، منوچهر، رزجی، عارف؛ «عناصر و مضامین ترسایی در شعر شاملو»، ادب پژوهی، ش ۱۷، (پاییز ۱۳۹۰)، صص ۱۲۱-۱۴۱. * طاهری، علیرضا، ید ملت، زینب؛ «جنبه های نمایشی اشعار احمد شاملو»، مجله بوستان ادب؛ ش ۳، (پاییز ۱۳۹۰)، صص ۷۷-۱۰۱. * اکبری بیرق، حسن، سنایی، نرگس؛ «بررسی تطبیقی شعر و اندیشه تی. اس. الیوت و احمد شاملو بر اساس مؤلفه های مدرنیته»، فصل نامه پژوهش های زبان و ادبیات تطبیقی، ش ۴، (زمستان ۱۳۹۰)، صص ۴۳-۶۶. * پشت دار، علی محمد، آزادی مقدم، پروین؛ نقدی بر زیبایی شناسی عیوب کلام با ذکر شواهدی از اشعار احمد شاملو و نیما یوشیج، ادبیات پارسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ش ۲، (پاییز و زمستان ۱۳۹۰)، صص ۱-۱۹. * صادقی، لیلی؛ «خوانش شعر «حکایت» اثر احمد شاملو با رویکرد شعر شناسی شناختی»، فصل نامه پژوهش های زبان و ادبیات تطبیقی، ش ۴، (زمستان ۱۳۹۰)، صص ۱۴۹-۱۶۷. * ملکی، ناصر، نویدی، مریم؛ «اشتراکات عینی در برخی از اشعار احمد شاملو و نیما یوشیج»، فصل نامه پژوهش های زبان و ادبیات تطبیقی؛ ش ۴، (زمستان ۱۳۹۰)، صص ۲۳۵-۲۵۶.

۲-۲- بررسی سیر تاریخی مقالات

بررسی سیر تاریخی مقالات نوشته شده نشان می دهد که نگاه و رویکرد منتقدان به شعر احمد شاملو در دوره های مختلف با فراز و فرود همراه بوده است. به طوری که در دوره های ابتدایی که هنوز شعر شاعر شکل و ساختار مناسب خود را نیافته است، کمتر به نقد اشعار وی پرداخته اند؛ ولی در ادامه با شکل گیری سبک ویژه (ابامداد) در سرودن شعر و تقویت و انسجام ساختار و معنای اشعار او از یک طرف و گرایش به افکار چپ گرایانه و پر رنگ شدن صبغه های سیاسی- اجتماعی اشعار وی از طرف دیگر، نام شاملو بیش از پیش بر سر زبان ها می افتد و مقالات بیشتری با هدف تحلیل و بررسی شعر شاعر منتشر می شود. در دهه پنجاه با وقوع انقلاب اسلامی ایران و به دنبال آن آشفتگی ها و نابه سامانی هایی که دامن گیر سازمان ها و نهادهای علمی و ادبی شد، تحقیقات مربوط به شعر احمد شاملو نیز نسبتاً کاهش می یابد. در ادامه با آرام شدن فضای سیاسی- اجتماعی ایران و فعال شدن کانون های علمی

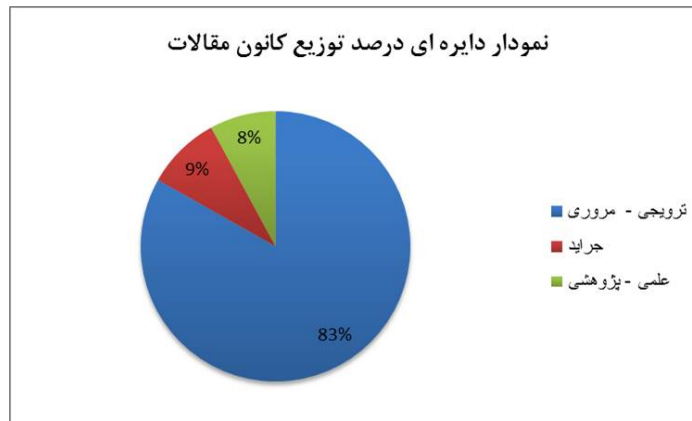
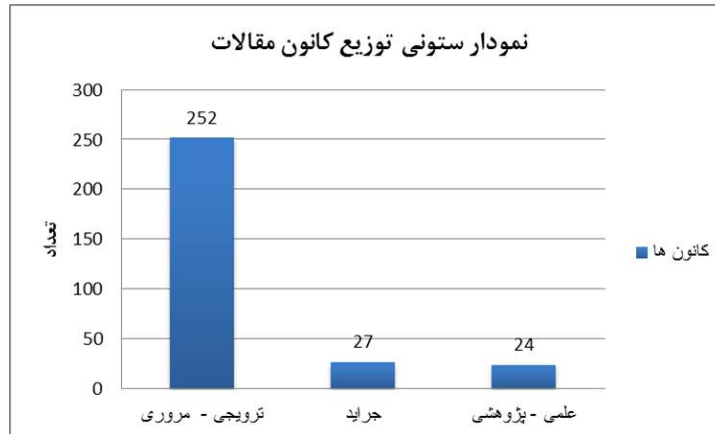
و ادبی کشور تحقیقات مربوط به شعر (ابامداد) رو به فزونی می‌نهد و در دهه هفتاد و هشتاد به اوج خود می‌رسد؛ به طوری که از مجموع ۳۰۳ مقاله نوشته شده در باب شعر شاعر از ابتدا تا کنون ۱۷۹ مورد از آنها که معادل ۵۹٪ از کل مقالات است در بین سال‌های (۱۳۷۵-۱۳۸۵) به رشتهٔ تحریر در آمده است؛ شاید یکی از مهم‌ترین دلایل این امر را باید در گره خوردن نام شاملو با افکار آزادیخواهانه و مبارزه با استبداد در اشعار وی و گسترش فضای باز فرهنگی، سیاسی و اجتماعی حاکم بر این دوران جست و جو کرد. علاوه بر این مرگ شاملو در سال ۱۳۷۹ نیز در توجه منتقدان به شعر وی و اوج گرفتن تحقیقات مربوط به شعر او در این سال‌ها تأثیر گذار بوده است. نمودار زیر بیانگر توزیع فراوانی مقالات نوشته شده دربارهٔ شعر احمد شاملو طی دوره‌های مختلف است..

۲-۳- بررسی و تحلیل کیفیت توزیع کانون مقالات

بررسی و تحلیل کانون‌های نقد شعر احمد شاملو نشان می‌دهد که از مجموع ۳۰۳ مقاله که با موضوع نقد و تحلیل شعر احمد شاملو به رشته تحریر در آمده است؛ تعداد ۲۷ مورد که معادل ۹٪ از کل مقالات است در جراید، تعداد ۲۴ مورد معادل ۸٪ از کل مقالات، در مجلات علمی- پژوهشی و تعداد ۲۵۳ مورد از آنها یعنی معادل ۸۳٪ از کل مقالات، در مجلات علمی (ترویجی - مروری) چاپ و منتشر شده است. نتایج به دست آمده بیانگر این است که سهم محیط‌های دانشگاهی به عنوان یکی از کانون‌های مهم علمی و پژوهشی در تحلیل و بررسی شعر احمد شاملو ناچیز بوده است؛ به طوری که به غیر از مقالات علمی - پژوهشی و تعداد معدودی از مقالات که در مجلات علمی- ترویجی منتشر شده، سایر مقالات نوشته

شده در مجلات و نشریات ادواری و جرایدی که حوزه‌ی فعالیت آنها خارج از دانشگاه است، چاپ و منتشر شده است. مهمترین علت این امر را باید در استقلال ارادی-اجتماعی بیشتر کانون‌ها و منتقدان غیر دانشگاهی جست و جو کرد. از مهم ترین نشریاتی که در حوزه‌ی نقد شعر احمد شاملو بیشترین فعالیت را داشته اند، می‌توان به مجله‌ی اندیشه و هنر، فصلنامه گوه‌ران، مجله تکاپو، مجله آدینه و ماهنامه‌ی دنیای سخن اشاره کرد. در شکل زیر نمودار ستونی چگونگی توزیع کانون‌های نقد شعر احمد شاملو و نمودار دایره‌ای درصد توزیع کانون مقالات نشان داده شده است.

۳- بررسی آماری کتاب‌های نوشته شده درباره‌ی شعر شاملو

بخش قابل توجهی از تحقیقات شاملو پژوهی، شامل کتاب‌هایی است که در آنها به

بررسی و تحلیل شعر شاعر پرداخته شده است. در این بخش ۷۰ جلد کتاب (به غیر از احتساب چاپ‌های دیگر کتاب‌ها) شناسایی و فهرست شده اند. این کتاب‌ها در موضوع‌های مختلفی از جمله: کیفیت سبک اشعار شاملو، ابعاد و شاخص‌های شعری وی، تطبیق و بررسی مختصات شعر وی با سایر شاعران و... به رشته تحریر در آمده است.

۳-۱-۱- فهرست کتاب‌های مستقل

* دستغیب، عبدالعلی؛ نقد آثار احمد شاملو؛ تهران: انتشارات چاپار، ۱۳۵۲.*
 پورنامداریان، تقی؛ تأملی در شعر احمد شاملو؛ تهران: آبان، ۱۳۵۷.* حقوقی، محمد؛ شعر زمان ما؛ تهران، انتشارات نگاه، ۱۳۶۸.* مختاری، محمد، انسان در شعر معاصر: تهران: انتشارات توس، چاپ اول، ۱۳۷۲.* ع، پاشایی، از زخم قلب: گزینۀ شعرها و خوانش شعر، تهران: نشر چشمه، ۱۳۷۳.* نیکبخت، محمود؛ از اندیشه تا شعر (مشکل شاملو در شعر)، تهران: نشر هشت بهشت، ۱۳۷۴.* ارجمند، بهمن؛ لغت جاودانه، خوانش ده شعر شاملو، تهران: ۱۳۷۹.* فلکی، محمود؛ نگاهی به شعر شاملو؛ تهران: انتشارات مروارید، ۱۳۸۰.*
 ع. پاشایی، انگشت و ماه (خوانش نه شعر از احمد شاملو)، تهران: نشر یوشیج، ۱۳۸۰.* نوری زاد، محمد حسین؛ چهار افسانۀ شاملو (نگاهی به چهار شعر عامیانه احمد شاملو)؛ تهران: نشر دنیای نو، ۱۳۸۰.* آتشی، منوچهر؛ شاملو در تحلیلی انتقادی؛ تهران: انتشارات آمیتیس، ۱۳۸۲.* بنی اسدی، رحمت؛ توالی فاجعه، زمینه اجتماعی شعر احمد شاملو؛ شیراز: انتشارات راهگشا، ۱۳۸۳.* فرخ زاد، پوران؛ مسیح مادر: نشان زن در زندگی و آثار شاملو، تهران: ایران جام، ۱۳۸۳.* پرهیزکاری، سعید؛ سنگ بر دوش: تحلیلی بر آشنایی زدایی در شعر شاملو، تهران: ۱۳۸۴.* سلاجقه پروین؛ امیر زاده کاشی ها: نقد شعر معاصر «احمد شاملو»، تهران: مروارید، ۱۳۸۴.* دست غیب، عبدالعلی، شاعر عشق و سپیده دمان: نقد و تحلیل آثار احمد شاملو، تهران: آمیتیس، ۱۳۸۵.* رهبریان، محمد رضا، بررسی و تحلیل کتاب «ترانه‌های بی هنگام، نگاهی به حاشیه و متن شعر های تقدیمی احمد شاملو» تهران: مروارید، چاپ اول ۱۳۸۶.* ترابی، ضیاء الدین؛ بامدادی دیگر: نگاهی تازه به شعر احمد شاملو؛ تهران: نشر افراز، ۱۳۸۷.* جم زاده، الهام؛ آنیما در شعر شاملو؛ تهران: همراز، ۱۳۸۷.*

۳-۱-۲- فهرست کتاب‌های غیر مستقل

*گیلانی، فریدون، با مقدمه‌ای از فریدون ایل بیگی؛ نموداری از شعر امروز ایران؛ تهران: نشر اندیشه، ۱۳۳۹. *دستغیب، عبد‌العلی؛ تحلیلی از شعر نو فارسی؛ تهران: انتشارات مروارید، ۱۳۴۵. *حصوری، علی؛ زبان فارسی در شعر امروز؛ تهران: انتشارات طهوری، ۱۳۴۷. *نوری‌علاء، اسماعیل؛ صور اسباب در شعر امروز ایران؛ تهران: انتشارات بامداد، ۱۳۵۴. *براهنی، رضا؛ طلا در مس، انتشارات کتاب زمان، تهران: ۱۳۵۸. *شفیعی کدکنی، محمد رضا؛ ادوار شعر فارسی (از مشروطه تا سقوط سلطنت)، تهران: توس، ۱۳۵۹. *سلیمانی، فرامرز؛ شعر، شهادت است (نقد و بررسی شعر انقلاب)، تهران: نشر موج، ۱۳۶۰. *فاروقی، فؤاد؛ کارنامه ادبی ایران، تهران: موسسه مطبوعاتی عطایی، ۱۳۶۲. *اشکوری، کاظم؛ قاصد روزان ابری «نگاهی به آثار چهار شاعر معاصر»؛ تهران: انتشارات بزرگمهر، ۱۳۶۶. *فلکی، محمود؛ موسیقی در شعر سپید فارسی؛ هامبورگ: انتشارات نوید، ۱۳۶۸. *ترابی، علی‌اکبر؛ جامعه‌شناسی و ادبیات «شعر نو هنری در پیوند با تکامل اجتماع»، تبریز: انتشارات نوبل، ۱۳۷۰. *رشیدیان، بهزاد؛ بینش اساطیری در شعر معاصر فارسی؛ تهران: نشر گستره، ۱۳۷۰. *شکیبا، پروین؛ شعر فارسی از آغاز تا امروز؛ تهران: انتشارات هیرمند، ۱۳۷۰. *جواهری گیلانی، محمد تقی؛ تاریخ تحلیلی شعر نو تهران: نشر مرکز، ۱۳۷۰، ۴ جلد. *شفیعی کدکنی، محمد رضا؛ موسیقی شعر، تهران: انتشارات، آگاه، ۱۳۷۳. *آرین‌پور، یحیی؛ از نیما تا روزگار ما؛ تهران: انتشارات زوار، ۱۳۷۴. *آزاد، پیمان؛ در حسرت پرواز «حکایت نفس در شعر احمد شاملو و سهراب سپهری»؛ تهران: انتشارات هیرمند، ۱۳۷۴. *براهنی، رضا؛ خطاب به پروانه‌ها، چرا من دیگر شاعر نیمایی نیستم، تهران: نشر مرکز، ۱۳۷۴. *گلشیری، هوشنگ؛ درستایش شعر سکوت؛ تهران: انتشارات نیلوفر، ۱۳۷۴. *محمدی، محمد حسین؛ فرهنگ تلمیحات شعر معاصر «اشارات اساطیری، داستانی، تاریخی، مذهبی و جغرافیایی در شعر معاصر»؛ تهران: انتشارات میترا، ۱۳۷۴. *یوسفی، غلامحسین؛ چشمه روشن «دیداری با شاعران»؛ تهران: انتشارات علمی، ۱۳۷۶. *احمدی، بابک؛ چهار گزارش از تذکره الاولیاء عطار؛ تهران: نشر مرکز، ۱۳۷۷. *باباچاهی، علی؛ گزاره‌های منفرد: بررسی شعر انتقادی امروز ایران، تهران: نشر نارنج، ۱۳۷۷. *علی‌پور، مصطفی؛ ساختار زبان شعر امروز: پژوهشی در واژگان و ساخت زبان شعر معاصر، تهران: فردوس، ۱۳۷۸. *یزدانی، زینب؛ زن در شعر فارسی؛ تهران: انتشارات فردوس، ۱۳۷۸. *برزگر خالقی، محمد رضا -

عابدی، کامیار؛ «تصویرها و توصیف‌ها در شعر معاصر ایران»؛ تهران: نشر آتیه، ۱۳۷۹.*

باحقی، محمد جعفر؛ جویبار لحظه‌ها؛ تهران: انتشارات جامی، ۱۳۷۹.* آشوری، داریوش؛ «شعر و اندیشه»؛ تهران: نشر مرکز، ۱۳۸۰.* شافعی، خسرو «دریچه‌ای به دنیای شعر فارسی از آغاز تا امروز»؛ تهران: نشر کتاب خورشید، ۱۳۸۰.* مجابی، جواد، آینه بامداد؛ طنز و حماسه در آثار شاملو، تهران، فصل سبز، ۱۳۸۰.* کلیاشتورینا، ورابایسوونا، شعر نو در ایران؛ ترجمه همایونتاج طباطبایی، تهران: نگاه، ۱۳۸۰.* اصیل، حجت‌الله؛ «آرمانشهر در اندیشه ایرانی»؛ تهران: نشر نی، ۱۳۸۱.* شهرجردی، پرهام، ادیسه بامداد؛ تهران: کارون، ۱۳۸۱.* عابدی، کامیار؛ «در جست و جوی شعر»؛ تهران: نشر نغمه زندگی، ۱۳۸۱.*

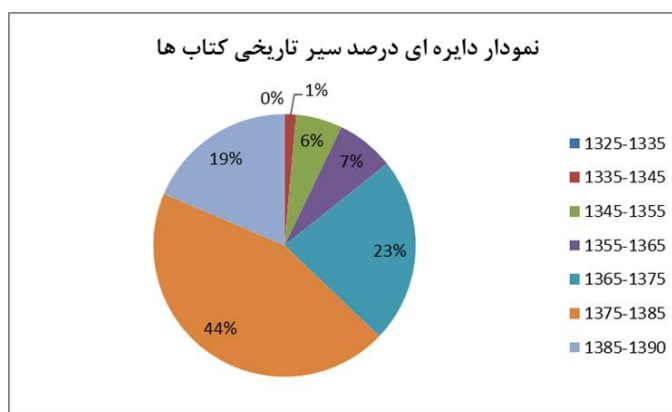
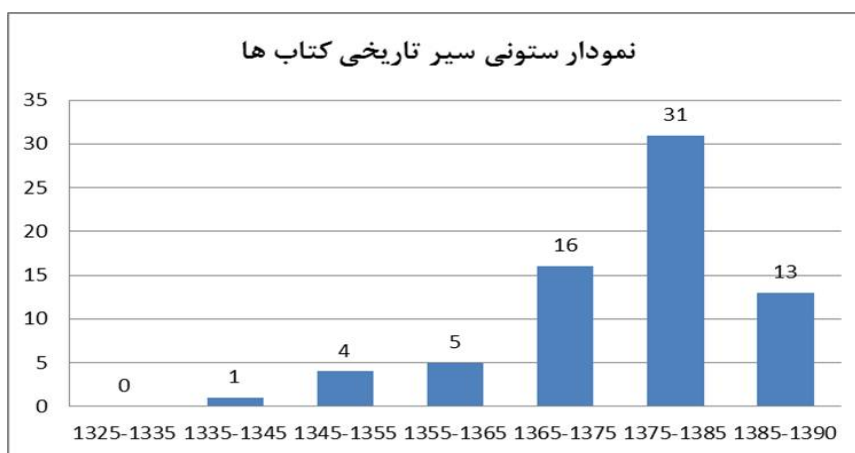
غلامرضایی، محمد؛ «سبک شناسی شعر پارسی از رودکی تا شاملو»؛ تهران: انتشارات جامی، ۱۳۸۱.* قراگوزلو، محمد؛ چنین گفت بامداد خسته: تأملی در بازتاب غروب احمد شاملو، تهران: انتشارات آزاد مهر، ۱۳۸۲.* محمدی، محمد هادی - قایینی، زهره؛ «تاریخ ادبیات کودکان ایران (ادبیات کودکان در روزگار نو ۱۳۰۰ - ۱۳۴۰)»؛ تهران: نشر چیستا با همکاری موسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان، ۱۳۸۲.* تسلیمی، علی؛ «گزاره‌های در ادبیات معاصر ایران (شعر)»؛ تهران: نشر اختران، ۱۳۸۳.* حسن لی، کاووس؛ «گونه‌های نو آوری در شعر معاصر ایران»؛ تهران: نشر ثالث، ۱۳۸۳.* خرمشاهی، بهاء‌الدین؛ نبض شعر، تهران: انتشارات روشن مهر، ۱۳۸۳.* زرقانی، سید مهدی؛ «چشم انداز شعر معاصر ایران»؛ تهران: نشر ثالث با همکاری انتشارات دبیر خانه شورای گسترش زبان و ادبیات پارسی، ۱۳۸۳.* شمیسا، سیروس؛ راهنمای ادبیات معاصر، تهران: نشر میترا، ۱۳۸۳.* خیام، مسعود؛ «شعر نو برای مبتدیان جوان»؛ تهران: انتشارات ابتکار نو، ۱۳۸۴.* کریمیان، کاظم، سیر تحول در شعر فارسی؛ تهران: فیروزه، ۱۳۸۵.* قبادی، حسنعلی؛ درآمدی بر شعر نیمایی؛ سیری در قالب‌های نوین شعر فارسی، تهران، نشر چشمه، ۱۳۸۶.* قراگوزلو، محمد؛ همسایگان درد: درآمدی به گفتمان اجتماعی در شعر و اندیشه سعدی، حافظ، فرخی یزدی، نیما، شاملو، اخوان و فروغ، تهران: انتشارات نگاه، ۱۳۸۶.* یعقوبشاهی، نیاز، عاشقانه‌ها (گزیده سروده‌های شاعران امروز ایران)، تهران: هیرمند، ۱۳۸۶.* باقی نژاد، عباس؛ تأملی در ادبیات امروز، تهران: انتشارات کتاب پارسه، ۱۳۸۷.* فولادوند، عزت‌الله، از چهره‌های شعر معاصر؛ تهران: انتشارات سخن، ۱۳۸۷.* امامی، صابر، شعر معاصر ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۰.* عباسی، جلال، فرهنگ شعر احمد شاملو: واژه‌ها، کنایه‌ها،

استعاره‌ها، نمادها، تهران: نگاه، ۱۳۹۰. شفیعی کدکنی، محمدرضا، با چراغ و آینه؛ در جستجوی ریشه‌های تحول شعر معاصر ایران، تهران: سخن، ۱۳۹۰.

۳-۱- بررسی سیر کتاب‌های نوشته شده در باب شعر شاملو

در این قسمت بر اساس قدمت تاریخی نشر، به توصیف و نقد کتاب‌های نوشته شده در حوزه شعر احمد شاملو پرداخته شده است؛ تا از این طریق هم آشنایی مختصری با این منابع حاصل آید و هم سیر تاریخی و فراز و فرود تحقیقاتی که در قالب کتاب در زمینه‌های مختلف شعر شاملو نوشته شده، براساس دوره‌های ۱۰ ساله نشان داده شود. سیر تحقیقات مذکور که تاریخ چاپ آنها مشخص بوده، در نمودار صفحه بعد نشان داده شده است بر اساس این نمودار، در دوره اول یعنی از سال ۱۳۲۶ که برای اولین بار مجموعه «آهنگ‌های فراموش شده» چاپ و منتشر شد تا سال ۱۳۳۵ هیچ تحقیقی در قالب کتاب منتشر نشده است و از سال ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۴۵ تنها یک کتاب چاپ شده است. از دلایل آن می‌توان به اوضاع آشفته سیاسی جامعه و نوپا بودن و نا شناخته بودن احمد شاملو در عرصه شعر معاصر یاد کرد. در دوره سوم یعنی از سال ۱۳۴۵ تا سال ۱۳۵۵ تحقیقات درباره شعر احمد شاملو آغاز می‌شود. در این دوره، دو جلد کتاب درباره شعر احمد شاملو به چاپ رسیده است که این امر نشان از مطرح شدن احمد شاملو و سبک ویژه وی در سرودن شعر دارد که کم کم با اقبال مخاطبان و منتقدان روبرو شده است. در کنار این امر فعالیت‌های مطبوعاتی و سیاسی احمد شاملو در این دوره نیز در شناخته شدن وی در نزد اهالی ادب و فرهنگ و منتقدان شعر بی تأثیر نبوده است. از سال ۱۳۵۵ تا سال ۱۳۶۵ شش جلد کتاب درباره شعر احمد شاملو چاپ می‌شود که این امر از یک طرف به دلیل مطرح شدن احمد شاملو به عنوان نامزد جایزه نوبل و از طرف دیگر تثبیت جایگاه شاملو در عرصه شعر می‌باشد. از سال ۱۳۶۵ تا سال ۱۳۷۵ شانزده جلد کتاب درباره شعر احمد شاملو چاپ شده است. از سال ۱۳۷۵ تا سال ۱۳۸۵ بیشترین تحقیقات درباره شعر احمد شاملو و شعرش به چاپ رسیده است؛ در این دوره ۳۱ جلد کتاب چاپ شده است که از دلایل این امر می‌توان به گسترش فضای باز سیاسی- اجتماعی از یک طرف و مرگ احمد شاملو در سال ۱۳۷۹ از طرف دیگر اشاره کرد که باعث شد بار دیگر نگاه منتقدان به شعر وی جلب شود. از سال ۱۳۸۵ تا سال ۱۳۹۰ سیزده جلد کتاب درباره شعر شاعر چاپ شده، که نسبت به دوره محدود پنج ساله تعداد

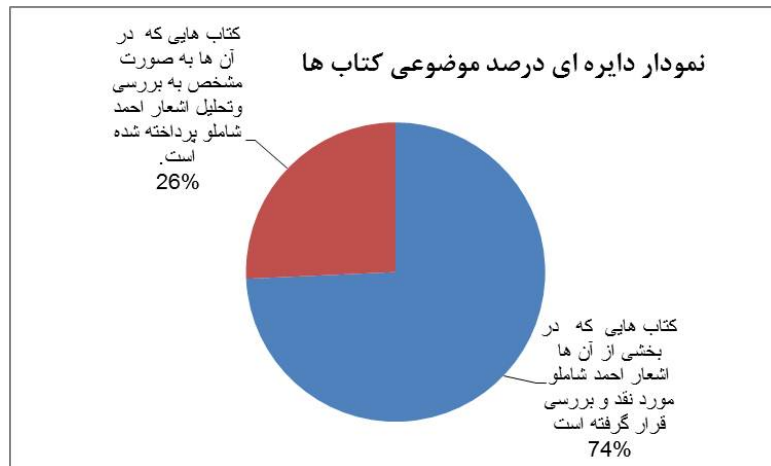
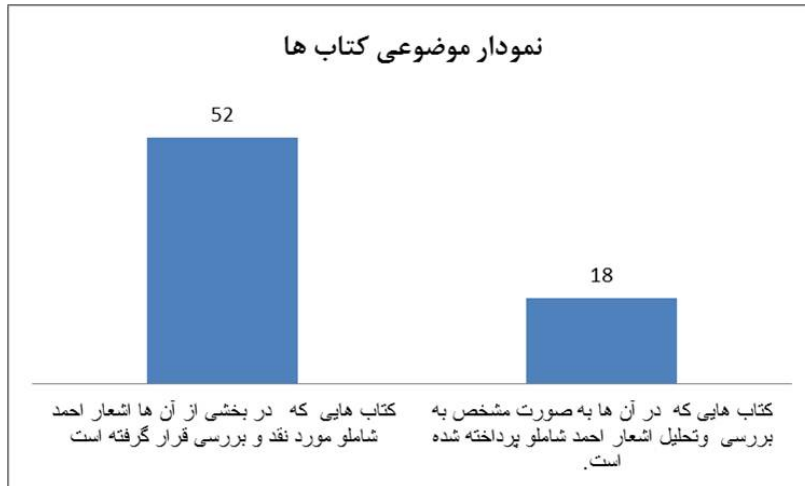
زیادی است و این امر نشان دهنده این است که شعر (ابامداد)، همچنان مورد اقبال و توجه محققان و منتقدان قرار دارد.

۲- بررسی موضوعی کتاب‌ها

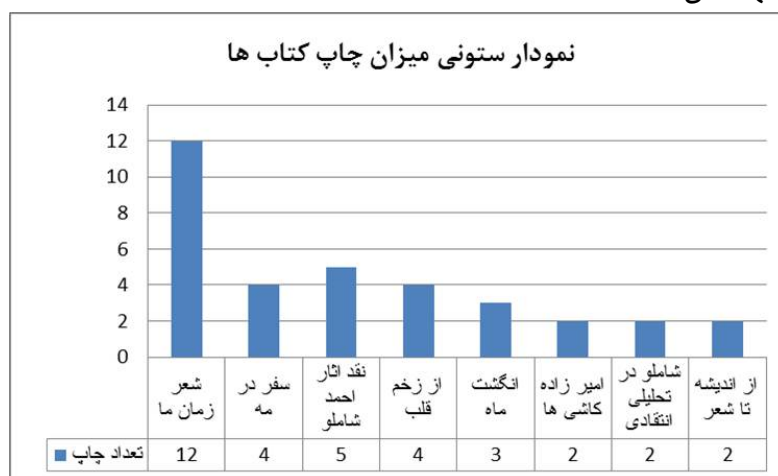
کل تحقیقات مربوط به شعر احمد شاملو که در قالب کتاب انتشار یافته، از لحاظ موضوع و محتوا به دو دسته تقسیم می‌شود: دسته‌ی اول شامل کتاب‌هایی هستند که به طور مشخص به بررسی اشعار احمد شاملو اختصاص یافته است که از میان آنها می‌توان به کتاب «شعر زمان ما» اثر محمد حقوقی، «سفر درمه» اثر تقی پورنامداریان، «امیرزاده‌کاشی‌ها» اثر پروین سلاجقه و... اشاره کرد دسته‌ی دوم شامل کتاب‌هایی است که در بخشی از آن به دلایل مختلف شعر احمد شاملو مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. که از میان آنها می‌توان

به کتاب «طلا در مس» اثر رضا براهنی، «موسیقی شعر» محمد رضا شفیعی کدکنی، «از نیما تا روزگار ما» اثر یحیی آرین پور، «تاریخ تحلیلی شعر نو» اثر محمد تقی جواهری گیلانی و ... اشاره کرد. در شکل زیر نمودار ستونی موضوعی کتابها در کنار نمودار دایره‌ای درصد موضوع کتابها نشان داده شده است. همانطور که ملاحظه می‌شود بیش از ۵۲ جلد کتاب که معادل ۷۴٪ از آنها می‌باشد کتاب‌هایی هستند که در بخشی از آن به تحلیل و بررسی شعر شاملو اختصاص یافته است. از طرف دیگر ۱۸ جلد کتاب که معادل ۲۶٪ از کل کتابها می‌باشد شامل آثاری است که در آن به طور مشخص به تحلیل و بررسی شعر وی پرداخته شده است.

۳-۳- بررسی اهمیت و میزان چاپ کتاب‌های نوشته شده

برخی از کتاب‌های نوشته شده در حوزه تحلیل و بررسی شعر احمد شاملو مخاطب پسند بوده و بیش از یک بار به چاپ رسیده است که از میان آنها می‌توان به کتاب «شعر زمان ما» اثر محمد حقوقی، کتاب «سفر در مه» اثر تقی پورنامداریان، کتاب «امیر زاده کاشی‌ها» اثر پروین سلاجقه و ... اشاره کرد. زبان صریح و روشن نویسندگان در پرداختن مباحث و مطالب، پرهیز از کلی‌گویی و ذکر دقیق جزئیات، پرداختن به مباحث ساختاری و محتوایی اشعار شاملو و ... از جمله مهمترین شاخصه‌های مثبتی است که به نوعی در اعتبار بخشی به آثار یاد شده در نزد خوانندگان سهم داشته است. در نمودار زیر میزان اهمیت کتاب‌ها با توجه به میزان چاپ آنها نشان داده شده است.

۳-۴- تحلیل و بررسی کتاب‌ها و مقالات شاخص نوشته شده بر اساس شاخص‌های تعیین شده

مقالات و کتاب‌های نوشته شده درباره شعر احمد شاملو به لحاظ مضمون و محتوا و درجه علمی در سطح یکسانی قرار ندارند به عنوان مثال آن دسته از مقالاتی که در صفحات محدود و اندک به رشته تحریر در آمده است به دلیل عدم ورود نویسندگان به جزئیات مسائل، مطالب مندرج در آنها کلی، تعارف گونه و بیشتر به گزارش نزدیک است و از مایه‌های علمی و تحقیقی چندانی برخوردار نیستند. همچنین کتاب‌های نوشته شده در باب شعر احمد شاملو نیز به دو دسته تقسیم می‌شوند: الف) کتاب‌های مستقل (کتاب‌هایی که در آنها به طور ویژه و مشخص به بررسی و تحلیل شعر احمد شاملو پرداخته شده است). ب)

کتاب های غیر مستقل (کتاب‌هایی که بخشی از آن به بررسی شعر احمد شاملو اختصاص یافته است). بنابراین در این بخش از میان مقالات نوشته شده تنها آن دسته که تعداد صفحات آنها بیشتر از ۵ صفحه بوده، نقد و بررسی شده است و از میان کتاب‌های نوشته شده، کتاب‌هایی که در آنها به طور ویژه و مشخص به بررسی و تحلیل شعر احمد شاملو پرداخته شده است مورد بررسی قرار گرفته است.

۳-۴-۱- بررسی کیفیت شاخص «زبان» در تحقیقات نوشته شده

یکی از مهم ترین شاخص‌هایی که در ارزیابی و سنجش متون مختلف مورد بررسی واقع می‌شود بررسی کیفیت به کارگیری زبان و اجزای زبانی در آنها است. بالطبع زبان نوشته‌ها با توجه به کارکرد متفاوتی که متون مختلف دارند از عناصر و اجزای متفاوتی بهره می‌گیرند. به عنوان نمونه زبان متون ادبی از عناصر مختلف خیال و دست‌آویزهای مختلف دیگر در راستای اهداف خود بهره می‌گیرند یا زبان متون خبر و اداری از عناصری مانند صریح و روشن بودن متن، صادق بودن متن خبر و... بهره می‌گیرد. در حقیقت زبان اولین دریچه رویارویی نویسندگان و محقق با مخاطب محسوب می‌شود. تحقیق و پژوهش یکی از مهم ترین بخش‌هایی است که بخش عظیمی از متونی را که در یک کشور تولید می‌شوند به خود اختصاص می‌دهند و یقیناً با توجه به اهدافی که دارند از زبانی ویژه و مخصوص بهره می‌گیرند. زبان در نوشته‌های تحقیقی بر خلاف متون ادبی و سایر متون دیگر باید ساده، صریح و روشن باشد و از پیچیدگی‌های بی مورد به دور باشد. به طوری که مخاطب بتواند به بهترین نحو ممکن با یافته‌های پژوهشی موجود در متن آشنا شود. از میان تحقیقات به عمل آمده در حوزه شعر احمد شاملو به لحاظ کیفیت زبان و مؤلفه‌های زبانی سه گونه تحقیق قابل تفکیک است. دسته اول تحقیقاتی هستند که زبان نوشته‌ها از استانداردهای لازم نوشته‌های تحقیقی برخوردارند و اصول مورد نظر در تحقیقات علمی در آنها به خوبی رعایت شده است. که از میان آنها می‌توان به مقالات علمی- پژوهشی و برخی از کتاب‌های نوشته شده مانند آثار زیر اشاره کرد:

* پورنامداریان، تقی؛ تأملی در شعر احمد شاملو؛ تهران: آبان، ۱۳۵۷. * مختاری، محمد، انسان در شعر معاصر: تهران: انتشارات توس، چاپ اول، ۱۳۷۲. * دست غیب، عبدالعلی، شاعر عشق و سپیده دمان: نقد و تحلیل آثار احمد شاملو، تهران: آمیتیس، ۱۳۸۵. * دستغیب،

عبدالعلی؛ نقد آثار احمد شاملو؛ تهران: انتشارات چاپار، ۱۳۵۲. * ع. پاشایی، انگشت و ماه خوانش نه شعر از احمد شاملو، تهران: نشر یوشیج، ۱۳۸۰. * سلاجقه پروین؛ امیر زاده کاشی ها: نقد شعر معاصر «احمد شاملو»، تهران: مروارید، ۱۳۸۴.

دسته‌ی دوم تحقیقاتی هستند که زبان نوشته‌ها بیشتر ادبی و شاعرانه است و از مایه‌های علمی و تحقیقی به دور هستند. مانند تحقیقاتی که در مجلات علمی - ترویجی و علمی-مروری در قالب گزارش و ... به چاپ رسیده است.

دسته‌ی سوم تحقیقاتی هستند که زبان در آنها به دلایل مختلف مانند موضوعات خاص از قبیل بحث‌های زبان شناسی، فلسفه و هرمنوتیک و ... که نیازمند مطالعه و پیش زمینه قبلی در باب آنها می‌باشد، پیچیده و مغلق به نظر می‌رسد و فهم مبانی فکری مندرج در آنها به سختی قابل تحقق است که از میان آنها می‌توان به آثار زیر اشاره کرد. * نیکبخت، محمود؛ از اندیشه تا شعر (مشکل شاملو در شعر)، تهران: نشر هشت بهشت، ۱۳۷۴. * مختاری، محمد، انسان در شعر معاصر: تهران: انتشارات توس، چاپ اول، ۱۳۷۲. * فلکی، محمود؛ نگاهی به شعر شاملو؛ تهران: انتشارات مروارید، ۱۳۸۰. - رئیس دانا، فریبرز؛ «هم کنشی آزادی منفی و آزادی مثبت در شعر احمد شاملو»، فصل نامه شعر گوهران (ویژه نامه احمد شاملو)؛ ش ۹، ۱۰، (پاییز و زمستان ۱۳۸۴)، ص ۱۲۳ - ۱۳۰. - ملکی، ناصر، نویدی، مریم؛ «اشتراکات عینی در برخی از اشعار احمد شاملو و نیما یوشیج»، فصل نامه پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی؛ ش ۴، (زمستان ۱۳۹۰)، ص ۲۳۵ - ۲۵۶. * حری، ابوالفضل، کارکرد کهن الگوها در شعر کلاسیک و معاصر فارسی در پرتو رویکرد ساختاری به اشعار شاملو (فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره شناختی، سال ۵، ش ۱۵، تابستان ۱۳۸۵، ص ۹-۲۳). * براهنی، رضا؛ گفتمان دو سویگی در شعر احمد شاملو، فصلنامه گوهران، ش ۹ و ۱۰، پاییز و زمستان ۱۳۸۴. ص ۳۶ - ۶۶. * خادمی کولایی، مهدی؛ نموده‌های اساطیری انبیا و آیین گذاران در شعر شاملو، (پیک نور، سال ۵، ش ۳، بهار ۱۳۸۵).

* یورد شاهیان، اسماعیل؛ دریا به جرعه ای که تو از چاه خورده‌ای حسادت می‌کند (تحلیلی در شکل و ساخت و نوع گرایش شعر شاملو به مکاتب ادبی)، فصلنامه گوهران، ش ۹ و ۱۰، پاییز و زمستان ۱۳۸۴، ص ۱۳۰-۱۳۴. * محمدی بدر، نرگس، نگین تاجی، آریا؛ بررسی تطبیقی نیمه ناتمام در اشعار فروغ و شاملو، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، ش ۱۵۵، زمستان ۱۳۸۵، ص ۱۴۵ - ۱۶۸.

۳-۴-۲- بررسی تحقیقات نوشته شده بر اساس شاخص «محتوا و درون‌مایه»

یکی دیگر از شاخص‌های دیگری که در اعتبار سنجی تحقیقات نوشته شده در باب شعر احمد شاملو از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، رویکرد و نوع نگاه منتقدان به اشعار وی می‌باشد. احمد شاملو یکی از معدود شاعرانی است که اشعار وی از لایه‌های مختلف زبانی و بیانی و معنایی ویژه‌ای برخوردار است. به طوری که با مطالعه‌ی اشعار وی با مشخصات و مختصات خاصی روبه‌رو می‌شویم که در اشعار سایر شاعران معاصر وی این امر دیده نمی‌شود. بهره‌گیری از پتانسیل‌های زبان حماسی و کهن ایرانی در اشعار وی، بهره‌گیری از ظرفیت‌های زبان محاوره، روی آوردن به ساده نویسی به سبک شاعران اروپایی، تعریف و تبیین قالب سپید در عرصه‌ی شعر از یک طرف باعث شده است که شعر وی به لحاظ شکل و ساختار متمایز و برجسته شود، از طرف دیگر در کنار شکل و قالب اندیشه و تفکر حاکم بر اشعار وی نیز درخور توجه است. پرداختن به مسائل و مباحث مختلفی که زندگی مردم ایران به نوعی به آن گره خورده است از قبیل مسائل سیاسی و اجتماعی و انسان‌گرایی از جمله مواردی است که شعر احمد شاملو را به بهترین شکل برجسته و مهم کرده است و به نوعی با ذهن و زبان مردم ایران پیوند خورده است. این امر باعث شده است که دست محققان در بررسی و تحلیل اشعار وی باز باشد. تحقیقات نوشته شده درباره‌ی شعر احمد شاملو به لحاظ محتوا و درون‌مایه به سه طبقه تقسیم بندی می‌شوند: دسته‌ی اول: تحقیقاتی که بررسی مباحث ساختاری و صوری شعر وی را در دستور کار خود قرار داده‌اند که بیشتر در قالب مقاله و گزارش در مجلات مختلف علمی و نشریات به چاپ رسیده‌اند. دسته‌ی دوم: تحقیقاتی هستند که به بررسی درون‌مایه و محتوای شعر شاملو پرداختند که هم در بین مقالات نوشته شده و هم در میان تحقیقاتی که به شکل کتاب چاپ شده اند دیده می‌شوند. و دسته‌ی سوم تحقیقاتی هستند که بررسی ساختار و درون‌مایه‌ی شعر شاملو را با هم مورد نقد و ارزیابی قرار داده‌اند. که این دسته از تحقیقات بیشتر در قالب کتاب منتشر شده‌اند. بدیهی است که تحقیقات صورت گرفته به لحاظ شاخص محتوا و درون‌مایه از مایه‌های علمی و تحقیقی یکسانی برخوردار نیستند و تعداد معدودی از این تحقیقات حق مطلب را درباره‌ی مبانی و اصول شعر شاملو ادا کرده‌اند از مهم‌ترین انتقادهایی که در بخش محتوا و درون‌مایه می‌توان برای تحقیقات مذکور بر شمرده می‌توان به تکراری بودن و کلیشه‌ای بودن این

تحقیقات اشاره کرد. به عنوان مثال در باب تطابق شعر احمد شاملو با شاعران اروپایی و کشورهای خاورمیانه مقالات زیادی به رشته‌ی تحریر در آمده است که در این مقالات به غیر از شاهد مثال‌هایی که شعر شاعران ذکر شده است بیشتر مطالب نوشته شده تکراری است. یکی دیگر انتقادهایی که در باب محتوا و درون مایه تحقیقات نوشته شده وجود دارد این است که تا کنون از سوی منتقدان تحقیق جامع و کاملی که در آن به نوعی تمام زوایا و ابعاد شعری شاعر به دقت مورد بحث و بررسی واقع شود منتشر نشده است. کتاب سفر در مه اثر دکتر پورنامداریان و کتاب امیر زاده کاشی‌ها اثر پروین سلاجقه تنها آثاری هستند که در آنها جامعیت بیشتری به کار رفته است.

۳-۴-۳- روش تحقیق در تحقیقات نوشته شده

یکی دیگر از مهمترین مؤلفه‌ها و ویژگی‌هایی که در باب متون تحقیقی و پژوهشی باید به دقت مورد توجه منتقدان و پژوهشگران واقع شود به کارگیری صحیح مبانی و اصول تحقیق است. در حقیقت روش تحقیق را می‌توان به اسکلت، شالوده و ساختمان اثر تعبیر کرد که تحقق یک متن دقیق علمی تنها با رعایت اصول آن امکان پذیر است. داشتن چکیده، مقدمه فهرست مطالب، مطرح کردن موضوع، طرح سوال، بررسی پیشینه موضوع و بیان جنبه‌های نوآوری تحقیق، ذکر نتیجه مباحث، ارجاع دقیق و منظم در صورتی که در آن به مطالب سایر آثار دیگر ارجاع داده شده باشد از مهمترین اصول و معیارهای یک متن تحقیقی محسوب می‌شود که رعایت نکردن هر کدام یک از آنها در پایین آوردن سطح علمی تحقیقات تأثیر گذار است. تحقیقات نوشته درباره شعر احمد شاملو از حیث کیفیت به کارگیری اصول تحقیق در آنها به دو دسته تقسیم می‌شوند: دسته اول تحقیقاتی هستند که در آنها اصول تحقیق رعایت نشده است مثل تحقیقاتی که بیشتر در قالب مقاله در روزنامه‌ها و مجلات علمی - مروری چاپ شده‌اند و از میان آنها می‌توان به آثار زیر اشاره کرد:

* کیوان، مرتضی؛ «آهنگ‌های فراموش شده»، جهان نو؛ ش ۲، (فروردین ۱۳۲۷)، ص ۳۶ - ۳۷. * ایل بیگی، فریدون؛ «ارمغانی که باغ آینه نام گرفت»، جگن؛ دفتر دوم، (۳۱ تیر ۱۳۴۰)، ص ۷. * ایل بیگی، فریدون؛ «ارمغانی که باغ آینه نام گرفت (بخش دوم و ناتمام)»، جگن؛ دفتر سوم (۶ شهریور ۱۳۴۰)، ص ۴۲. * دست غیب، عبدالعلی؛ «نقد باغ آینه»، راهنمای کتاب؛ ش ۵ و ۶، (۱۳۴۰)، ص ۴۸۴. * اخوان ثالث، مهدی؛ «نامه ای از م. امید»،

اندیشه و هنر؛ ش ۲، (فروردین ۱۳۴۳)، ص ۱۹۵ - ۲۰۱ * تمیمی، فرخ؛ «شاملو و عشق آیدا»، دفتر هنر؛ ش ۸، (مهر ۱۳۷۶)، ص ۹۹۷ - ۹۹۸ * دوستخواه، جلیل؛ «نقدی ساختار شناختی بر شعر شاملو»، دفتر هنر؛ ش ۸، (مهر ۱۳۷۶)، ص ۹۳۰ - ۹۳۲ * شمس لنگرودی، محمد تقی؛ «نقد و نظر پیرامون آهنگ های فراموش شده (نخستین مجموعه شعر احمد شاملو)»، دفتر هنر؛ ش ۸، (مهر ۱۳۷۶)، ص ۹۵۰ - ۹۵۳ * فرهی، فرهنگ؛ درباره احمد شاملو»، دفتر هنر؛ ش ۸، (مهر ۱۳۷۶)، ص ۹۳۵ - ۹۳۷ * صلاحی، عمران؛ «درباره احمد شاملو»، دفتر هنر؛ ش ۸، (مهر ۱۳۷۶)، ص ۹۲۴ - ۹۲۷ * مجابی، جواد؛ «بامداد نیمایی دیگر»، دفتر هنر؛ ش ۸، (مهر ۱۳۷۶)، ص ۹۳۹ - ۹۵۰ * مشرف تهرانی، محمود؛ «درباره احمد شاملو»، دفتر هنر؛ ش ۸، (مهر ۱۳۷۶)، ص ۹۲۱ - ۹۲۳ * نوری علاء، احمد؛ «نقش شاملو در تحول شناخت ما از شعر»، دفتر هنر؛ ش ۸، (مهر ۱۳۷۶)، ص ۹۵۴ - ۹۵۶ * واقدی، اصغر؛ «هوای تازه، حادثه ای در شعر امروز فارسی»، دفتر هنر؛ ش ۸، (مهر ۱۳۷۶)، ص ۹۵۸ - ۹۶۰ * فریدونی، هاشم؛ «شرحی کوتاه بر تمثیل مرگ فواره ای»، چیستا؛ ش ۳، (آذر ۱۳۷۶)، ص ۲۲۸ - ۲۳۰ * توپسرکانی، شاهرخ؛ «به کجا و ناکجا می رود مر این قیمتی در لفظ دری را»، دنیای سخن؛ ش ۷۸، (اسفند ۱۳۷۶، فروردین ۱۳۷۷)، ص ۴۵ - ۴۷ * فرهمند، مهرداد؛ «حل المسائل شاملو از پاشایی، تجربه های کوچک به مقصد های بزرگ می رسند»، جامعه؛ (فروردین ۱۳۷۷)، ص ۹ * عابدی، کامیار؛ «و چنین گفت بامداد خسته»، جهان کتاب؛ ش ۷ و ۸، (اردیبهشت ۱۳۷۷)، ص ۴ - ۵ * فرهمند، مهرداد؛ «تماشای مردی در ایوان از کوجه»، جامعه، (۱۴ تیر ۱۳۷۷)، ص ۸ * شاهرخ تاش، شهرام؛ «در آستانه، چکاوک سرزنده»، آدینه؛ ش ۱۲۹، (۱۶ مرداد ۱۳۷۷)، ص ۴۲ - ۴۵ * مدرسی، نجم الدین؛ «کشف شیوه های تکراری نگارش»، توس؛ (۲۵ مرداد ۱۳۷۷)، ص ۸ و ۱۱ * خاوری، تقی؛ «شعر سپید یا شعر شاملویی»، فرهنگ توسعه؛ ش ۵۰، (آذر ۱۳۸۰)، ص ۳۷ - ۴۷ * ترابی، ضیاء الدین؛ «از شعر تا مایه شعر» آزاد؛ (۱۰ دی ۱۳۸۰)، ص ۶ * کاظم نیا، فرشید؛ «چراغی به دستم چراغی در برابرم، من به جنگ سیاهی می روم»، پیام؛ ش ۸، (۲ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۸ * یزدان پناه، حمید؛ «احمد شاملو نگران من است»، باور؛ ش ۹، (۳ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۲۴ - ۲۵ * بهبهانی، سیمین؛ «گنجی بایسته و آز انگیز»، باور؛ ش ۹، (۳ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۴ - ۵ * احمدی، مسعود؛ «با پیاله به سراغ دریا»، باور؛ ش ۹، (۳ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۱۸ * درویشیان، علی اشرف؛ «رمز و راز احمد شاملو شدن»، باور؛ ش ۹، (۳ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۱۰ * نوری

زاده، احمد؛ «احمد شاملو بزرگ مرد پهنهٔ ادب و فرهنگ فارسی»، باور؛ ش ۹، (۳ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۲۳. * صالحی آرام، محمد؛ «شاملو شاملو بود»، باور؛ ش ۹، (۳ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۱۵. * امرایی، اسدالله؛ «شاملو زبان آور عرصهٔ ادب»، باور؛ ش ۹، (۳ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۴. * آتشی، منوچهر؛ «شاملو پدیده ای دیگر نه در شعر مدرن فارسی»، باور؛ ش ۹، (۳ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۳. * پاشایی، ع؛ «آب دانه های چرکی باران تابستانی»، باور؛ ش ۹، (۳ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۶-۷. * دولت آبادی، محمود؛ «شاملو چیره بر زبان و کلام»، باور؛ ش ۹، (۳ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۱۰. * سالمی، غلامحسین؛ «درد مشترک»، باور؛ ش ۹، (۳ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۱۱. * شیرزادی، علی اصغر؛ «شاملو شاعر داستان سرا»، باور؛ ش ۹، (۳ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۱۲. * علومی، محمد علی؛ «طنز شاملو»، باور؛ ش ۹، (۳ مرداد ۱۳۸۱)، ص ۱۹-۲۱. * بیات، بابک؛ «... تا انتهای جهان»، ترانه ماه، ش ۸، (مرداد و شهریور ۱۳۸۴)، ص ۴۹. * گلرویی، یغما؛ «شاملوی بزرگ: آغازگر ترانه های نوین»، ترانه ماه؛ ش ۸ (مرداد و شهریور ۱۳۸۴)، ص ۴۸. * وزیرانی، مهدی؛ «شاملو، عشق و خنجر و خاطره»، الهی نامه؛ ش ۱۷ (مرداد و شهریور ۱۳۸۴)، ص ۳۵-۳۷. * هزیر، منیر السادات، «شاملو و فضای شعر منثور»، مینوی خرد، ش ۱۴، (بهار و تابستان ۱۳۸۴)، ص ۹. * امیری اسفندقه، مرتضی، «ناکجا آباد در شعر معاصر» فصلنامه شعر، ش ۴۳، (تابستان ۱۳۸۴)، ص ۱۴. * آذین، سعید؛ «برای بامداد که عاشق تر از لورکا بود»، فصل نامه شعر گوهران (ویژه نامه شعر احمد شاملو)، ش ۹، ۱۰، (پاییز و زمستان ۱۳۸۴)، ص ۱۷۷-۱۸۰.

دسته‌ی دوم تحقیقاتی هستند که در اصول تحقیق رعایت شده است مانند تحقیقاتی که در قالب مقاله در مجلات علمی - پژوهشی و کتاب به چاپ رسیده‌اند که از میان آنها می توان به موارد زیر اشاره کرد

مقالات: * زمردی، حمیرا، «تناسخ و قداست در شعر سپهری و شاملو»، مجلهٔ ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، ش ۱۵۶، (۱۳۸۴)، صص ۱۳۵-۱۴۲. * صفری، جهانگیر؛ محمد نژاد، حمیده؛ «بررسی برخی از کهن الگوها در اشعار احمد شاملو»، فصل نامه پژوهش های ادبی؛ ش ۱۱، (بهار ۱۳۸۵)، ص ۱۱۳-۱۴۴. * محمدی بدر، نرگس؛ «بررسی تطبیقی نیمه ناتمام در اشعار فروغ و شاملو»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی؛ ش ۱۵۵، (زمستان ۱۳۸۵)، ص ۱۴۵-۱۶۸. * حسن لی، کاووس، اکبری، ابراهیم؛ «دوگانگی نگاه شاملو و سپهری به پدیدهٔ مشترک (کلاغ)»، پژوهش های ادب عرفانی (گوهر گویا) گویا؛ ش ۲، تابستان

۱۳۸۶، ص ۶۷-۸۲* تبریزی، منصوره؛ «ویژگی های روانی و جسمانی زن و نقش آنها در رابطه عاشقانه در اشعار احمد شاملو و خسرو و شیرین نظامی گنجوی»، پژوهش زنان؛ ش ۲، (پاییز ۱۳۸۶)، صص ۱۰۹-۱۲۸* عمران پور، محمد رضا؛ «کارکرد هنری قید و گروه های قیدی در اشعار شاملو»، پژوهش های ادبی؛ ش ۱۸، (زمستان ۱۳۸۶)، صص ۷۸-۱۰۲* حرّی، ابوالفضل؛ «کارکرد کهن‌الگوها در شعر کلاسیک و معاصر فارسی در پرتو رویکرد ساختاری به اشعار شاملو»، فصل نامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی؛ ش ۱۵، (تابستان ۱۳۸۸)، صص ۷۰-۸۹* قادری، فاطمه؛ زینی، مهری؛ «زمینه اجتماعی اشعار شاملو و ماغوط»، نشریه ادبیات تطبیقی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان؛ ش ۱، (پاییز ۱۳۸۸)، صص ۱۰۹-۱۳۱* دزفولیان، کاظم، مولوی، فؤاد، یزدخواستی، حامد؛ نقدی روان کاوانه بر شعر «هملت» شاملو؛ ادب پژوهی، پاییز ۱۳۸۸، صص ۶۹-۸۷* دهقانی، حسام؛ «پدیدارشناسی هرمنوتیکی شعر»، بازخوانش شعر «دیوار» احمد شاملو، فصل نامه ادب فارسی؛ ش ۴۲، (زمستان ۱۳۸۸)، صص ۱۳۳-۱۶۵* واعظ زاده، عباس-قوام، ابوالقاسم؛ «جلوه های مختلف خدا باوری در شعر اخوان، فروغ و شاملو»، جستار های ادبی؛ ش ۱۶۸، (بهار ۱۳۸۹)، صص ۲۵-۴۹* قادری، سید فضل‌الله-غلامی، منصوره؛ «بررسی تطبیقی اساطیر در شعر شاملو و آدونیس»، فصل نامه لسان مبین؛ ش ۱، (دی ماه ۱۳۸۹)، صص ۲۲۱-۲۴۸* عرب بافرانی، علیرضا؛ «بررسی ماهیت و مفهوم درد و رنج در اشعار احمد شاملو»، مطالعات و تحقیقات ادبی؛ سال ۴، (سال ۱۳۸۹)، صص ۱۳۵-۱۵۳* جبری، سوسن؛ «حماسه نو در شعر شاملو»، جستارهای ادبی، ش ۱۷۴، (بهار ۱۳۹۰)، صص ۱۲۱-۱۴۲* عبدالله زاده برزو، راحله؛ فراهنجاری دستوری در شعر اخوان و شاملو، فصلنامه تخصصی ادبیات فارسی، ش ۲۹، بهار ۱۳۹۰، صص ۱۱۷-۱۳۹* ترقی، حمید رضا، تقی زاده هریس، مقصود؛ بررسی تطبیقی عاشقانه‌های احمد شاملو و ناظم حکمت پژوهشنامه ادب غنایی، سال ۱۰، شماره ۱۸، (بهار و تابستان ۱۳۹۰)، صص ۷۳-۹۱* روحانی، مسعود؛ «بررسی کارکردهای تکرار در شعر معاصر» (با تکیه بر شعر سپهری، شاملو و فروغ)، مجله بوستان ادب؛ ش ۲، (تابستان ۱۳۹۰)، صص ۱۴۵-۱۶۸* پروینی، خلیل-غلامحسین زاده، غلامحسین-عابدی، حسین؛ «بررسی تطبیقی مسیح(ع) در شعر آدونیس و شاملو»، فصلنامه پژوهش های زبان و ادبیات تطبیقی؛ ش ۳، (پاییز ۱۳۹۰)، صص ۲۵-۵۲* جوکار، منوچهر، رزیجی، عارف؛ عناصر و مضامین ترسایی در شعر شاملو، ادب پژوهی، ش ۱۷، (پاییز ۱۳۹۰)، صص ۱۲۱-۱۴۱*

طاهری، علیرضا، ید ملت، زینب؛ «جنبه های نمایشی اشعار احمد شاملو»، مجله بوستان ادب؛ ش ۳، (پاییز ۱۳۹۰)، صص ۷۷ - ۱۰۱. * اکبری بیرق، حسن، سنایی، نرگس؛ «بررسی تطبیقی شعر و اندیشه تی. اس. الیوت و احمد شاملو بر اساس مؤلفه های مدرنیته»، فصل نامه پژوهش های زبان و ادبیات تطبیقی، ش ۴، (زمستان ۱۳۹۰)، صص ۴۳ - ۶۶. * پشت دار، علی محمد، آزادی مقدم، پروین؛ نقدی بر زیبایی شناسی عیوب کلام با ذکر شواهدی از اشعار احمد شاملو و نیما یوشیج، ادبیات پارسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ش ۲، (پاییز و زمستان ۱۳۹۰)، صص ۱-۱۹.

کتاب‌ها: * دستغیب، عبدالعلی؛ نقد آثار احمد شاملو؛ تهران: انتشارات چاپار، ۱۳۵۲. * پورنامداریان، تقی؛ تأملی در شعر احمد شاملو؛ تهران: آبان، ۱۳۵۷. * حقوقی، محمد؛ شعر زمان ما؛ تهران، انتشارات نگاه، ۱۳۶۸. * مختاری، محمد، انسان در شعر معاصر: تهران: انتشارات توس، چاپ اول، ۱۳۷۲. * ع، پاشایی، از زخم قلب: گزینه شعرها و خوانش شعر، تهران: نشر چشمه، ۱۳۷۳. * نیکبخت، محمود؛ از اندیشه تا شعر (مشکل شاملو در شعر)، تهران: نشر هشت بهشت، ۱۳۷۴. * فلکی، محمود؛ نگاهی به شعر شاملو؛ تهران: انتشارات مروارید، ۱۳۸۰. * ع. پاشایی، انگشت و ماه (خوانش نه شعر از احمد شاملو)، تهران: نشر یوشیج، ۱۳۸۰. * نوری زاد، محمد حسین؛ چهار افسانه شاملو (نگاهی به چهار شعر عامیانه احمد شاملو)؛ تهران: نشر دنیای نو، ۱۳۸۰. * آتشی، منوچهر؛ شاملو در تحلیلی انتقادی؛ تهران: انتشارات آمیتیس، ۱۳۸۲. * بنی اسدی، رحمت؛ توالی فاجعه، زمینه اجتماعی شعر احمد شاملو؛ شیراز: انتشارات راهگشا، ۱۳۸۳. * فرخ زاد، پوران؛ مسیح مادر: نشان زن در زندگی و آثار شاملو، تهران: ایران جام، ۱۳۸۳. * پرهیزکاری، سعید؛ سنگ بر دوش: تحلیلی بر آشنایی زدایی در شعر شاملو، تهران: ۱۳۸۴. * سلاجقه پروین؛ امیر زاده کاشی ها: نقد شعر معاصر «احمد شاملو»، تهران: مروارید، ۱۳۸۴. * دست غیب، عبدالعلی، شاعر عشق و سپیده دمان: نقد و تحلیل آثار احمد شاملو، تهران: آمیتیس، ۱۳۸۵. * رهبریان، محمد رضا، بررسی و تحلیل کتاب «ترانه های بی هنگام، نگاهی به حاشیه و متن شعر های تقدیمی احمد شاملو» تهران: مروارید، چاپ اول ۱۳۸۶. * ترابی، ضیاء الدین؛ بامدادی دیگر: نگاهی تازه به شعر احمد شاملو؛ تهران: نشر افراز، ۱۳۸۷. * جم زاده، الهام؛ آنیما در شعر شاملو؛ تهران: همراز، ۱۳۸۷.

۳-۴-۴- بررسی تحقیقات نوشته شده بر اساس شاخص «تازگی موضوع»

یکی دیگر از جنبه‌هایی که در باب تحقیقات نوشته شده درباره‌ی شعر احمد شاملو از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، سنجش میزان اعتبار و اهمیت آثار یاد شده بر اساس موضوع و مسائلی است که محققان و پژوهشگران حوزه‌ی شعر احمد شاملو دست مایه تحقیق و پژوهش خود قرار داده‌اند. بررسی‌های به عمل آمده از حیث موضوعی‌انگاری آن است که بیشتر تحقیقات نوشته شده در باب شعر شاملو تکراری و کلیشه‌ای است و فارغ از مایه‌های تحقیقی و پژوهشی است. برای مثال می‌توان به شمار زیادی از تحقیقاتی که در قالب گزارش و مقاله در مجلات علمی- ترویجی و روزنامه‌ها چاپ شده است اشاره کرد. این دسته از تحقیقات بیشتر ناظر بر مباحث کلی در باب کیفیت شکل و ساختار شعر شاعر نوشته شده‌اند و به لحاظ مایه‌های پژوهشی، سطحی و کم ارزش‌اند چرا که موضوع ویژه‌ای در این دسته از تحقیقات مورد بحث و بررسی واقع نشده است به گونه‌ای که بیشتر شامل مباحث و مسائلی است که در مقالات و کتاب‌های درجه اول در باب شعر احمد شاملو به تفصیل درباره آنها بحث شده است. همچنین تحقیقات به عمل آمده نشان می‌دهد که از میان آثاری که به شکل مقاله علمی- پژوهشی و یا به شکل کتاب در آمده است از حیث موضوع و نوع پرداخت در یک سطح قرار ندارند و میزان تحقیقات سطحی و کم ارزش در آنها زیاد است به گونه‌ای که در برخی از آنها هیچ گونه اطلاعات ویژه‌ای به مخاطب ارائه نشده است. که از میان آنها می‌توان به کتاب‌امدادی دیگر: نگاهی تازه به شعر احمد شاملو؛ اثر ضیاء الدین ترابی، کتاب سنگ بر دوش: تحلیلی بر آشنایی زدایی در شعر شاملو اثر سعید پرهیزکاری و کتاب توالی فاجعه، زمینه اجتماعی شعر احمد شاملو اثر رحمت بنی اسدی اشاره کرد. در این بین شماری از تحقیقاتی که در مجلات علمی- پژوهشی به رشته‌ی تحریر در آمده و همچنین تعدادی دیگر که در قالب کتاب چاپ شده است به لحاظ موضوع و مباحثی که در آنها بحث و بررسی شده است از اهمیت خاصی برخوردارند. اهمیت این دسته از تحقیقات در این است که نویسندگان در آن کوشیده‌اند تا با به کارگیری یک رویکرد معین و چارچوب مشخص، جنبه‌ها و زوایای مهم شعر شاملو را مورد بررسی و تحلیل قرار دهند که از میان آنها می‌توان به کتاب «سفر در مه» اثر دکتر تقی پورنامداریان، «انسان در شعر معاصر» اثر محمد مختاری، «امیر زاده کاشی‌ها» اثر پروین سلاجقه، «نگاهی به شعر شاملو» اثر محمود فلکی، «انگشت و ماه (خوانش نه شعر از احمد شاملو) اثر ع. پاشایی، چهار افسانه شاملو (نگاهی به

چهار شعر عامیانه احمد شاملو)، اثر محمد حسین نوری زاد و کتاب شاملو در تحلیلی انتقادی اثر منوچهر آتشی اشاره کرد.

نتیجه

احمد شاملو (ا. بامداد) یکی از شاعران مهم و تأثیرگذار شعر معاصر فارسی محسوب می شود. وی تحقیقات و تألیفات زیادی را در حوزه های مختلف فرهنگ و ادب ایران به رشته تحریر در آورده است. شهرت و اعتبار اصلی (ا. بامداد) در اشعارش به دلیل خلاقیت های سبکی و زبانی و توجه به مسائل اجتماعی و انسانی است؛ این امر باعث شهرت و اعتبار وی در میان منتقدان و محققان شده و از این طریق تحقیقات زیادی در قالب مقاله و کتاب در باب تفسیر کیفیت ساختار و محتوای اشعار شاعر چاپ و منتشر شده است. بررسی سیر تحقیقات نوشته نشان می دهد که در ابتدا کمتر نامی از شاملو در میان منتقدان برده می شود ولی در ادامه با شکل گیری سبک ویژه (ا. بامداد) در شعر، تقویت و انسجام ساختار و معنای اشعار وی، گرایش به افکار چپ گرایانه و آزادیخواهانه و حضور فعال در محافل و مجالس روشنفکری ایران نام شاملو بر سر زبان ها می افتد. عوامل مذکور باعث شده است که تحقیقات بیشتری با هدف تحلیل و بررسی اشعار و شخصیت شاعر نوشته شود. بیشترین حجم تحقیقات نوشته شده بین سال های (۱۳۷۵-۱۳۸۵) تدوین شده است. در دوره یاد شده تعداد ۱۷۹ مقاله از مجموع مقالات نوشته شده که معادل ۵۹٪ از آنها است و تعداد ۳۱ جلد کتاب که معادل ۴۴٪ از کل کتاب ها است از سوی منتقدان تألیف شده است؛ از مهم ترین دلایل این امر می توان به گسترش فضای باز سیاسی- اجتماعی و مرگ شاعر در دوره یاد شده اشاره کرد. بررسی تحقیقات نوشته شده بر اساس شاخص های تعیین شده از جمله کیفیت زبان، محتوا و درون مایه، رعایت اصول تحقیق و کیفیت موضوع بیانگر این است که شمار تحقیقاتی که تمام جوانب و زوایای شعری (ا. بامداد) را با رعایت الگوهای صحیح پژوهش در آنها به رشته تحریر در بیاید، معدود و انگشت شمار است. دکتر تقی پورنامداریان، پروین سلاجقه و عبدالعلی دستغیب از جمله منتقدانی هستند که با رعایت اصول صحیح پژوهش و با بهره گیری از زبان صریح و روشن، کیفیت شکل گیری جوانب مختلف شعر شاعر را مورد بحث و بررسی قرار دهند. علاوه بر آثار یاد شده آثاری مانند انسان در شعر معاصر نوشته محمد مختاری و کتاب مسیح مادر: نشان زن در آثار احمد شاملو، نوشته پوران فرخزاد و

شماری از مقالات نوشته شده در مجلات علمی - پژوهشی، مباحث درخور توجهی را در باب شعر احمد شاملو تبیین کرده‌اند.

منابع

- آراین پور، یحیی. (۱۳۷۴). از نیما تا روزگار ما؛ تهران: انتشارات زوار.
- اخوان لنگرودی، مهدی. (۱۳۷۲). یک هفته با شاملو، تهران: انتشارات مروارید.
- اکبری بیرق، حسن، سنایی، نرگس. (زمستان ۱۳۹۰). بررسی تطبیقی شعر و اندیشه‌ی تی. اس. الیوت؛ و احمد شاملو بر اساس مولفه‌های مدرنیته، (فصلنامه پژوهش زبان و ادبیات تطبیقی، ش ۴، (پیاپی ۱۲).
- براهنی، رضا. (۱۳۸۰). طلا در مس؛ تهران: انتشارات زریاب.
- براهنی، رضا. (پاییز و زمستان ۱۳۸۴). گفتمان دو سویگی در شعر احمد شاملو، فصلنامه گوه‌ران، ش ۹ و ۱۰.
- بقایی ماکان، محمد. (پاییز و زمستان ۱۳۸۴). شاملو و عالم معنا، فصلنامه گوه‌ران، ش ۹ و ۱۰، ص ۹۳-۱۰۴.
- پاشایی. (۱۳۷۳). ع؛ از زخم قلب... گزینش و خوانش شعرها؛ تهران: انتشارات چشمه.
- پروینی، خلیل، عابدی، حسین، غلامحسین زاده، غلامحسین. (پاییز ۱۳۹۰). بررسی تطبیقی مسیح (ع) در شعر آدونیس و شاملو؛ (فصلنامه پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی، ش ۳، (پیاپی ۷).
- پورنامداریان، تقی، شاکری، جلیل. (بهار و تابستان ۱۳۹۱). بررسی و تاویل چند نماد در شعر معاصر، «ادبیات پارسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی»، سال ۲، ش ۱.
- پورنامداریان، تقی. (۱۳۹۰). تاملی در شعر احمد شاملو؛ تهران: سخن.
- تبریزی، منصوره. (پاییز ۱۳۸۶). ویژگی‌های روانی و جسمانی زن و نقش آنها در رابطه عاشقانه در اشعار احمد شاملو و خسرو و شیرین نظامی گنجوی، پژوهش زنان، دوره ۵، ش ۲.
- جبری، سوسن. (بهار ۱۳۹۰). حماسه نو در شعر شاملو، جستارهای ادبی مجله علمی - پژوهشی، سال چهل و پنجم شماره ۱۷۴.

- حری، ابوالفضل. (تابستان ۱۳۸۵). کارکرد کهن الگوها در شعر کلاسیک و معاصر فارسی در پرتو رویکرد ساختاری به اشعار شاملو (فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره شناختی، سال ۵، ش ۱۵).
- حسن لی، کاووس، اکبری، ابراهیم. (تابستان ۱۳۸۶). (دوگانگی نگاه شاملو و سپهری به پدیده مشترک (پرنده - کلاغ)، گویا؛ ش ۲.
- حقوقی، محمد. (۱۳۶۸). شعر زمان ما؛ تهران، انتشارات نگاه.
- حکمت، شاهرخ، ریاضی، سیمین. (پاییز ۱۳۹۰). انسان باوری و برخی از کارکردهای آن در شعر احمد شاملو، ادبستان.
- خادمی کولایی، مهدی. (بهار ۱۳۸۵). نموده‌های اساطیری انبیا و آیین گذاران در شعر شاملو، (پیک نور، سال ۵، ش ۳).
- دستغیب، عبدالعلی. (۱۳۵۲). نقد آثار احمد شاملو؛ تهران: انتشارات چاپار.
- دزفولیان، کاظم، مولوی، فواد، یزد خواستی، حامد. (پاییز ۱۳۸۸). نقدی روان کاوانه بر شعر «هملت» شاملو؛ ادب پژوهی.
- دهقانی، حسام. (زمستان ۱۳۸۸). پدیدار شناسی هرمنوتیکی شعر؛ باز خوانش شعر «دیوار» اثر احمد شاملو، فصلنامه زبان و ادب پارسی، ش ۴۳.
- رحمدل، غلام رضا، روشن، حسن. (زمستان ۱۳۸۸). موسیقی دیداری در شعر شاملو، (مجله دانشکده علوم انسانی دانشگاه سمنان)، سال ۸، شماره ۲۸.
- روحانی، مسعود. (تابستان ۱۳۹۰). بررسی کارکردهای تکرار در شعر معاصر (با تکیه بر شعر سپهری، شاملو و فروغ)؛ (مجله بوستان ادب، سال ۳، شماره ۲).
- رئیس دانا، فریبرز. (پاییز و زمستان ۱۳۸۴). هم کنشی آزادی منفی و آزادی مثبت در شعر احمد شاملو، (فصلنامه گوهرا)، شماره نهم و دهم.
- سجودی، فرزانه؛ ساختار مجازی، کارکرد حماسی، بحثی در سبک شناسی، شعر شاملو، بیدار، ش ۲، سال ۲؟.
- سلاجقه پروین. (۱۳۸۴). امیر زاده کاشی ها: نقد شعر معاصر «احمد شاملو»، تهران: مروارید.
- شاملو، احمد. (۱۳۹۱). مجموعه آثار، تهران: انتشارات نگاه.
- شکیبی ممتاز، نسرین، جایگاه زن در شعر و اندیشه «احمد شاملو» و «نزار قبانی»

(فصلنامهٔ قال و مقال، شمارهٔ ۲، ...)

- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۹۰). با چراغ و آینه، تهران: نشر سخن.
- شمس لنگرودی، محمد تقی. (۱۳۷۰). تاریخ تحلیلی شعر نو «ز» مشروطیت تا کودتا (۱۲۸۴ - ۱۳۳۲)، تهران: نشر مرکز.
- صادقی، لیلا. (زمستان ۱۳۹۰). خوانش شعر «حکایت» اثر احمد شاملو با رویکرد شعر شناسی شناختی، (فصلنامهٔ پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی، ش ۴، (پیاپی ۱۲).
- عمران پور، محمد رضا. (زمستان ۱۳۸۶). کارکرد قید و گروه‌های قیدی در اشعار شاملو (فصلنامهٔ پژوهش‌های ادبی، سال ۵، شمارهٔ ۱۸).
- قادری، فاطمه، زینی، مهدی. (پاییز ۱۳۸۸). زمینه اجتماعی اشعار شاملو و ماغوط؛ نشریهٔ ادبیات تطبیقی دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال ۱، شمارهٔ ۱.
- کاشفی، امیر رضا. (بهار و تابستان ۱۳۹۰). بررسی دو منظومهٔ فولکلوریک از شاملو، بهارستان سخن (فصلنامهٔ علمی - پژوهشی ادبیات فارسی) سال هفتم، شمارهٔ ۱۷.
- مجابی، جواد. (۱۳۷۷). شناختنامهٔ شاملو؛ تهران: انتشارات قطره.
- مختاری، محمد. (۱۳۷۱). انسان در شعر معاصر فارسی؛ تهران: انتشارات توس.
- محمود نژاد، حمیده، صفری، جهانگیر. (بهار، ۱۳۸۵). بررسی برخی از کهن الگوها در اشعار احمد شاملو (فصلنامهٔ پژوهش‌های ادبی، ش ۱۱).
- محمدی بدر، نرگس، نگین تاجی، آریا. (زمستان ۱۳۸۵). بررسی تطبیقی نیمهٔ نا تمام در اشعار فروغ و شاملو، مجلهٔ دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی مشهد، ش ۱۵۵.
- مفتاحی، محمد. (پاییز زمستان ۱۳۸۴). نگاهی به مفهوم زندگی در اشعار احمد شاملو، (فصلنامهٔ گوهران، شماره نهم و دهم).
- ملکی، ناصر، نویدی، مریم. (زمستان ۱۳۹۱). اشتراک عینی در برخی از اشعار احمد شاملو و نیما یوشیج، (فصلنامهٔ پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی، ش ۴، (پیاپی ۱۲).
- میر قادری، سید فضل الله، غلامی، منصوره. (دی ماه ۱۳۸۹). بررسی تطبیقی اساطیر در شعر شاملو و آدونیس، (فصلنامهٔ لسان مبین (پژوهش ادب عربی) سال دوم، دوره جدید، شمارهٔ یک).
- نکبخت، محمود. (۱۳۷۴). از اندیشه تا شعر (مشکل شاملو در شعر)، تهران: نشر هشت

بهشت.

- واعظ زاده، عباس، قوام، ابوالقاسم؛ جلوه‌های مختلف خدا باوری در شعر اخوان، فروغ و شاملو (جستارهای ادبی، شماره ۱۶۸، ۱۳۸۹).